

CZU:821.135.1(478).09(092)
<https://doi.org/10.52505/filomod.2025.09>

EXPLORAREA FILONULUI AUTOBIOGRAPHIC ÎN ROMANUL POVESTEA VULTURULUI DE NICOLAI COSTENCO

Felicia CENUȘĂ

ORCID: 0000-0002-3872-3031

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Rezumat. *Studiul de față se referă la romanul cu tentă memorialistică „Povestea Vulturului” de Nicolai Costenco, în special la filonul autobiografic al acestuia. Romanul a fost scris în Siberia, între anii 1955 și 1956, și publicat abia în 1998, la Chișinău, fiind alcătuit din „felii de jurnal” despre perioada detenției autorului în Gulagul stalinist, în care protagonistul își asumă rolul de martor și narator al realității din acea perioadă. Romanul „Povestea Vulturului” completează calitativ arealul memorialisticii din spațiul basarabean și rămâne o carte de referință a literaturii detenției din perioada totalitarismului sovietic.*

Cuvinte-cheie: *Costenco, jurnal, autobiografie literară, totalitarism, închisori comuniste.*

Exploring the Autobiographical Element in Nicolai Costenco's Novel "The Story of the Eagle"

Abstract. *This paper examines Nicolai Costenco's novel "The Story of the Eagle", with particular attention to its autobiographical dimension. Written in Siberia between 1955 and 1956 but published only in 1998 in Chișinău, the novel is composed of "journal slices" recounting the author's period of detention in the Stalinist Gulag, where the protagonist takes on the dual role of witness and narrator of that reality. "The Story of the Eagle" significantly enriches the memoiristic literature of Bessarabia and remains a landmark work of literature from the Soviet totalitarian era.*

Keywords: *Costenco, diary, literary autobiography, totalitarianism, communist prisons.*

Studiul de față este o parte a unei cercetări mai largi despre perioada totalitară, o epocă de crize și de schimbări violente (război, foamete, deportări), reflectată în scrierile literare, în mod special în cele ce țin de spectrul autobiograficului, un domeniu a cărui cartografiere include multe spații albe. Scoaterea de la sertar a literaturii subiective, una de mare importanță pentru cunoașterea istoriei și

literaturii române din spațiul basarabean, nu a depins doar de autorii lor, ci și de circumstanțele și de posibilitatea difuzării, ori, după cum consideră, pe drept cuvânt, criticul Mihai Zamfir, „împrejurările de până în jurul anului 1960 (atât în România, cât și în Basarabia – *n.n.*) erau ostile notației individuale, confesiunilor și cu atât mai mult evenimentului cultural intim, consacrat drept martor al lumii” (Zamfir, 2006, p. 182). Astfel, proza subiectivă, multă vreme cenzurată, autocenzurată, confiscată ori pusă la sertar (aproape 50 de ani), vede lumina tiparului abia odată cu anii '90 ai secolului trecut, după democratizarea societății, prezentând interes nu doar ca sursă de reconstituire a perioadei pe care o reflectă, ci și ca recuperare a unor destine, fie uitate, fie trecute cu vederea.

Un destin literar aparte în literatura română din Basarabia îl are opera memorialistică a scriitorului Nicolai Costenco (1913-1993), fost redactor-șef al revistei „Viața Basarabiei”, arestat în data de 25 iunie 1941 și judecat pentru agitație antisovietică, pentru propagarea alfabetului latin și înlocuirea limbii moldovenești cu limba română, precum și pentru nerecunoașterea metodei de creație a realismului socialist. Timp de 15 ani, scriitorul a fost redus la tăcere, ori, cum spune el însuși în „Balada pușcăriei *Aleksandrovski Tzentral*”: „Ca omul să tacă e de ajuns / O palmă pe gură: tăcere! / Iar ei pușcărie de piatră mi-au pus / Pe gură, și toată Siberia!”.

„Monumentul literaturii” sale este romanul *Povestea Vulturului*¹ scris în Siberia, în urma eliberării din detenție, înainte de a fi reabilitat și a i se permite să revină în Basarabia. După cum mărturisește cercetătorul Vasile Malanețchi, îngrijitorul scrierilor lui Nicolai Costenco în studiul introductiv, autorul începe să scrie mai întâi sub formă de jurnal o serie de relatări privind arestul, condamnarea și trimiterea în Gulag, împletind retrospectiv firul narațiunii cu amintiri din copilărie. Jurnalul cuprinde o perioadă relativ scurtă, de la 11 octombrie până la 16 decembrie 1955, în care are curajul să relateze succint despre crimele comise de regimul stalinist opresiv, raportat la propria persoană și la destinele altor deținuți (Costenco, 2024, p. 34). Din corespondența cu Dominte Timonu (din 6 mai 1956) aflăm că scriitorul începe să-și „organizeze” romanul: „...în Dudinka, înconjurat de climatul vitreg, pustietate de zăpezi, având oarecum o existență asigurată și – lucru care nu mă deranjează – pot rumega în liniște bogatul material adunat să-mi pot construi, conform planului conceput, monumentul literaturii mele, pentru că am jertfit universitatea, m-am rupt de familie, am primit osânda și continui a fi patriotul Dudincii...” (Costenco, 2014, p. 505).

La 14 decembrie 1941, organele de anchetă din Irkutsk iau decizia de a-l trage la răspundere conform Codului penal al Federației Ruse pentru următoarele „crime”: „Fiind scriitor și redactor la revista română burgheză „Viața Basarabiei”,

¹ Romanul mai poate fi văzut și ca „o carte de memorii deghizată în jurnal”, după afirmațiile criticului Eugen Lungu (Lungu, 2004, p. 141), dacă e să privim din perspectivă structurală. De asemenea, autorul nu indică momentul trăirii evenimentelor, ci doar pe cel al re-trăirii și al mărturisirii.

N. F. Costenco a scris articole cu caracter antisovietic. Chiar și în 1940, în timpul puterii sovietice, făcea agitație antisovietică, afirmând că limba burgheză basarabeană este superioară limbii sovietice moldovenești și că operele literare sovietice nu rezistă ca formă. Totodată, la consfătuirea scriitorilor sovietici din Chișinău, în luarea sa de cuvânt, N. Costenco a afirmat că puterea sovietică ar fi schimonosit limba moldovenească” (Costenco, 2004, p. 26).

Romanul *Povestea Vulturului*, bazat în mare parte pe jurnal (fragmentele fiind însoțite de date calendaristice), este unul autobiografic, modular, cu o structură inelară: începe și se termină cu momentul arestării², 25 iunie 1941: „În numele legii ești arestat» sau așa ceva, fiindcă nu am înțeles nimic” (Costenco, 2024, p. 99) și „Costenco! Na vâhod. S veșciamî” (Costenco, 2024, p. 385). Trama narativă este elaborată de către un profesionist al scrisului, care a exersat mai întâi în poezie, apoi a trecut la roman. Mai mult, el încearcă să dezvăluie înseși mecanismele de construcție a unei autobiografii literare (definiția căreia este foarte apropiată de cea a lui Philippe Lejeune³, profesor și eseist francez), despre care aflăm din corespondența cu Dominte Timonu: „Îți aduci aminte de vorbele lui Tolstoi: viața fiecărui om este un roman. Înțelegi? Cea mai bună carte ce ai putea s-o scrii tu, ar fi, în primul rând, viața ta. Fără invenții, fără înfrumusețări, fără comentarii tendențioase, ci o desfășurare a cortinei vieții proprii cu descrierea oamenilor cu care ai venit în contact și te-a legat soarta. (...) Poți scrie despre tine la persoana întâi, ca o confidență și arătându-te în angrenajul evenimentelor (...) Un roman sincer e mult mai viabil decât o istorie compusă de un profesor ori de un cârd de savanți care fac politică dirijată” (Costenco, 2024, pp. 499-501).

Romanul cuprinde istoria vieții protagonistului și este scris în mare parte la persoana a treia, dar care nu e altceva decât o deghizată povestire la persoana întâi, chipul autorului însuși neascunzându-se în faldurile operei. Scopul unei atare procedeu este, cum ar spune criticul literar Eugen Simion, „pentru a întări prestigiul eroului care se confesează. Pentru a-i da un alt statut, pentru a sugera cititorului că acela despre care se vorbește aparține Istoriei” (Simion, 2018, p. 66), e un om al Istoriei, care are conștiința că viața lui este un Destin care edifică o efigie heraldică a timpului, o conjugare a timpului istoric cu cel personal. El scrie nu doar ceea ce trăiește, ci și ceea ce visează, ceea ce jinduiește sau ceea ce îl zdruncină și îl îndepărtează de anumite trăiri.

Pentru scrierea romanului, autorul „a împrumutat” multe evenimente și întâmplări din jurnalele sale și din corespondență, cu puține modificări de amănunte, pentru a da textului consistență și autenticitate. Prin urmare, scrierea se caracterizează,

² De fapt, finalul romanului, „Costenco! Na vâhod. S veșciamî”, l-am putea interpreta ca fiind eliberarea din închisoare. Manuscrisul nu oferă claritate în acest sens.

³ Philippe Lejeune definește autobiografia ca „povestire retrospectivă în proză pe care o persoană reală o face despre propria existență, atunci când pune accent pe viața sa individuală, îndeosebi pe istoria personalității sale” (Lejeune, 2000, p. 12).

în linii mari, prin exactitate documentară, înțelegând prin aceasta o comunicare spontană, deseori în afara convențiilor, fie a stărilor sale de spirit, fie a reflectării lumii exterioare în conștiința sa, fraza devenind inegală, curgând când firesc și domol, când labirintic și greoi. Costenco scrie, cum ar fi spus Camil Petrescu, „cu liminară sinceritate ceea ce a simțit, ceea ce a gândit, ceea ce i s-a întâmplat în viața lui și a celor pe care i-a cunoscut” (Petrescu, 1976, p. 19), literaturizând. Aceasta și reprezintă o filosofie personală a autorului care pare să funcționeze la nivelul întregii sale opere.

Romanul începe cu povestea unui vultur crescut în captivitate, care, mai târziu, își descoperă adevărata sa natură. E o poveste despre zbor, cădere și ascensiune și, credem, e o parabolă în miniatură a vieții autorului. Proaspăt căsătorit, denunțat de serviciile secrete de informații ca fiind „agent antisovietic” și „propagandist anticomunist”, protagonistul este arestat și ajunge la închisoarea din Chișinău, unde trece printr-o serie de încercări traumatizante, după care este urcat într-un vagon de vite și trimis în Siberia alături de alți deținuți, printre care și colegul său de breaslă, Mihail Curicheru, lăsându-și acasă tânăra soție și copilul.

De la Tiraspol, vagonul este ticsit cu găgăuzi, evrei, culaci moldoveni și intelectuali basarabeni, toți puși sub gratii de *generația lui Cain* și deportați în taigaua siberiană. Însetați și înfometați, mâncați de purici, după cum mărturisește naratorul, păreau a fi „naufragații vasului Meduza”, aflați într-o cumplită luptă pentru supraviețuire. După evadarea câtorva camarazi în regiunea Penza, deținuții sunt obligați să suporte mirosuri pestilențiale: „aerul și zăpușeala din vagoane, și în special în vagonul nostru blestemat, au cășunat ființelor noastre o slăbire totală. Eram otrăviți de eterul greu al trupurilor noastre nespălate și lăncede, de oxidul de carbon și, mai ales de emanațiile ftizicului care se descompunea de viu și în care numai ochii ardeau fioros, lăsând a vedea că este viu” (Costenco, 2024, p. 147).

Astfel de peisaje demonice, în care cele mai mărunte elemente sunt cutremurătoare, nu sunt puține în text. Ele par a fi trase la indigo în majoritatea scrierilor despre lagărele de concentrare staliniste (a se vedea *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, 1962, și *Arhipelagul Gulag*, 1973, de Alexandr Soljenițin și *Povestiri din Kolîma*, 1978, de Varlam Șalamov), dar și naziste (*Omul în căutarea sensului vieții*, 1945, de Viktor E. Frankl ș.a.) – niște cronici ale experiențelor îngrozitoare trăite de autori în timpul detenției.

După o lungă și chinuitoare călătorie cu trenul, sub bombardamentele germanilor, ajung în Siberia, unde sunt închiși în penitenciarul Aleksandrovsk, care stătea greoi „ca însăși laba imperială pe gazela libertății, masiv ca însuși despotismul surd și mut la durerile lumii de jos, cenușiu ca însăși nepăsarea încrezută a suveranului jandarm, nemișcat ca însuși blestemul împietrit al victimelor de privirile pietrificate de sfinx al destinului vitreg” (Costenco, 2024, p. 159), deținuții neavând niciun contact cu lumea exterioară: „Dacă ne-ar fi pus într-un clopot de sticlă și ne-ar fi coborât în fundul mării, n-am fi fost mai izolați decât cum eram acum.” (Costenco, 2024,

p. 167). Și toate acestea sunt intenționate, întrucât „adevărata oroare a lagărelor de concentrare și de exterminare constă în faptul că cei internați, chiar dacă reușesc să se mențină vii, sunt izolați într-un mod mai limpede de lumea celor vii decât dacă ar fi murit, prin aceea că teroarea impune uitarea”, scrie cercetătoarea în cartea *Originile totalitarismului* (Arendt, 1994, p. 574).

Din august până în decembrie 1941, deținuții basarabeni au fost instalați într-o celulă. Grupați în câteva cercuri, își petrec zilele lungi în discuții. Asume aici ia naștere cenaclul „grupeii literelor moldave”, din care fac parte Mihail Curicheru și Nicolai Costenco, „alfa și omega asociației noastre de scriitori profesioniști, celelalte litere ale alfabetului lipsind” (Costenco, 2024, p. 170). În cadrul cenaclului, Nicolai Costenco se dovedește a fi un foarte bun povestitor, fapt relatat de însuși naratorul: „Dotat cu curiozitate vie, o fantezie antropomorfică de născocitor de povești, cu o putere de asimilare rară, și o memorie bună și cu aptitudini de redare de adevărat artist (...), Costenco iubea să fie ascultat și știa să vorbească. El era una din rarele iviri printre oameni, în care ritmul poetic căuta să se rezolve în înșirări de cuvinte. Această înclinare de a mânui cuvintele se bănuia încă din copilărie” (Costenco, 2024, p. 173).

Amintirile din copilărie și adolescență, despre activitatea la revista „Viața Basarabiei” până la arestare, constituie materialul narativ al părții a doua a romanului *Povestea Vulturului*, în care autorul încearcă o atenuare a descrierii suferințelor carcerale și a lipsurilor prin refugiul în lumea copilăriei, perioada cea mai fericită a oricărui individ. Acestea constituie un mijloc de supraviețuire și *de evadare* din realitatea carcerală. Copilăria însă nu este văzută cu nostalgie, ca la Creangă, ci cu o ironie specială, caracteristică autorului. Amintirile devin o extensiune textuală a biografiei lui Costenco despre care nu cunoaștem nici chiar din actele oficiale. Aflăm, bunăoară, că tatăl său era rus, funcționar la Cancelaria Gubernială a Basarabiei, iar, după reunirea Basarabiei cu România, trece Nistrul refugiindu-se în Rusia, „în țara marilor neliniști și prefaceri sociale”: „Tatăl meu, rămas fără slujbă, limba românească fiindu-i nu numai de neînțeles, dar și de neînvățat, deoarece în orgoliul său de rusofil, al cinovnicului, el ura tot ce era al „mămăligarilor ocupanți”. Într-o bună zi, a dispărut și ne-a lăsat în voia soartei, ca un tată rus ce era... Am rămas orfan și mama văduvă” (Costenco, 2024, pp. 198-199). După plecarea tatălui, micul Colea crește mai mult la bunicii din Gegoreni, iar mama sa, Maria, în tinerețe „rumeoară, frumușică, proaspătă, cum sunt copilele crescute la văzduh, spălate cu rouă, ale moldovenilor”, se recăsătorește cu avocatul Theodor Păduraru (nepot de soră al lui Pantelimon Halippa), care „țintea să aibă, de boala aceasta nefiind molipsit, pe lângă soție credincioasă, o roabă care să muncească, să țină casa cu minim de cheltuială și mai mult pe veniturile bunelului de la Gegoreni, scopul său final fiind de a aduna bani, de a-și face capital, fiind iubitor de arginți nu mai puțin decât Iuda Iscarioteanul” (Costenco, 2024, p. 276). Relațiile cu tatăl vitreg vor rămâne tensionate până la refugiarea acestuia peste Prut, împreună cu Pan Halippa și alți intelectuali, în anul 1940.

După recăsătoria mamei, ia numele de familie al tatălui vitreg, Păduraru, și este înscris la Școala Primară Ortodoxă din Chișinău, după care își continuă studiile la Școala de Aplicație a Școlii Normale de Învățători, apoi la Liceul „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” din Chișinău. Cu deosebită satisfacție naratorul vorbește despre profesorul Constantin Alexandrescu de la liceu, „un critic de talia lui Ibrăileanu, și mai era un eminescolog îndrăgostit de arta lui Eminescu” (Costenco, 2024, p. 350), de profesorul de gimnastică Nicolae Dunăreanu, „scriitor român, cunoscut prin descrierile Dunării și Deltei” (Costenco, 2024, p. 351), dar și despre Theofil Simenschy: „Limbile clasice, latina și greaca, ni le preda un profesor erudit, ajuns profesor universitar, traducător din sanscrită al poveștilor lui Panciatantra – Theofil Simenschy. Înalt, subțire, cu o frunte bombată și înaltă, cu nas ușor acvilin, cu mustață tăiată scurt, ne ducea în lumea Antichității latine și grecești cu vocea sa puțin sâsâită; îi era deformată dantura de o intervenție a unui dentist-clovn în meseria sa, reînviind geniul militar, tactic, al lui Iulius Cezar, din *De bello gallico*; ne vorbea despre Catilina și Cicero, de războiul civil în Roma; despre războaiele punice, despre Socrate, Platon, Plutarh. Fiecare frază ce ne-o traducea trezea în el și ne transmitea nouă ecoul unor vieți ilustre din trecut, care în litera moartă a încălцитеi limbi străine nouă își păstrau prospețimea existenței lor datorită adăogirilor de vrăjitor ale vorbelor lui Simenschy. Exilatul prin părțile noastre, Ovidiu, intrase în vorbirea noastră zilnică prin nenorocirea sa, și alături de el învia lumea sălbatică a barbarilor, care nu-i înțelegeau eleganța stilului și frumusețea limbii, pentru ei – străină. Cu imaginația noastră tânără, cu inima nestricată de lupta pentru viață, participam la festinurile lui Horațiu, care, cu versificarea sa precisă, ce-și repeta ritmul ca un refren din strofă în strofă, năștea o muzicalitate stranie, dar persistentă; și amănuntele din viața de pe atunci, strecurate în context cu poezia de intervenția doctă a latinismului nostru, cu încântare studiam o limbă, pe care alți profesori o prefăceau în obiect de tortură a bieților elevi” (Costenco, 2024, pp. 350-351).

După susținerea bacalaureatului, protagonistul se înscrie la Facultatea de Drept a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, simțind totodată „o puternică neliniște spre literatură”. După ce îi sunt publicate câteva poezii în revista „Viața Basarabiei”, condusă de Pan Halippa, hotărăște să se lase de învățătură și se dedică totalmente tipăririi revistei „fără nicio pretențiune de plată” devenind redactor-șef al publicației. „Viața Basarabiei” era, de fapt, Costenco, și Costenco era „Viața Basarabiei”, declară autorul cu mândrie (iar Pan Halippa, fostul director al revistei, „datorită conjuncturii politice”, devine ministru, deputat, președinte la diferite societăți). Pe lângă ceea ce publica în revistă, Costenco scoate de sub tipar trei volume de versuri: *Poezii, Ore și Elegii păgâne*.

La revistă lucrează împreună Vasile Luțcan, poetul, colegul său de la Școala Normală de Învățători din Chișinău, ambii fiind animați de „nesfârșita dragoste de Basarabia lor, cotropită de o sumedenie de venetici din regat, care erau trimiși, uneori ca formă de pedeapsă, să facă bani și carieră în provincie” (Costenco, 2024, p. 385). De fapt, această dragoste față de baștină o desprindem din poate cea mai frumoasă „cântare” a Basarabiei, scrisă departe de casă, comparabilă cu poemul *Cântarea României* a lui Alecu Russo: „Basarabia mea, Basarabie! Nimeni nu te

vede cum te văd eu! Mulțimea care foiește în târguri și se îneacă de fum în cabinete și odăi, mulțimea satelor care sudori varsă să scoată din pielea ta cât mai mult folos – te privesc ca pe o vacă de muls. Cine, afară de mine, înțelege lărgimea cerului tău albastru, cu soare luminos revărsând valuri de căldură ce pătrunde până la coardele cele mai gingașe ale sufletului beat de libertate” (Costenco, 2014, p. 273).

Ceea ce ne lasă oarecum contrariați, atunci când citim romanul, este refuzul scriitorului de a se refugia peste Prut împreună cu familia sau alături de colegii săi de redacție și alți intelectuali (Dominte Timonu, Pan Halippa, Alexandru Boldur, Ștefan Ciobanu, ș.a.). Răspunsul îl găsim însă în una din scrisorile adresate lui Dominte Timonu: „Când a venit sfârșitul lumii vechi, desigur, nu eu am fost acel care să fugă de ruși, și eu eram oleacă de rus. Și mai am mândria basarabeană de a fi rămas pe pământul meu, lângă buneii care au preferat cimitirului Bellu o groapă uitată pe pământul strămoșesc, pământ uitat în nevoie de floare copiilor săi” (Costenco, 2024, pp. 494-495). „În Basarabia eu am rămas fiindcă credeam (cum cred și acum) că sunt scriitor al nordului meu. Știam că se va petrece o mare revoluție în «Viața Basarabiei». Ochiul meu de scriitor era de a vedea totul. (...) Alături cu moldovenii mei părăsiți de crema intelectualității, care a părăsit-o cu eroism, fugind în România, ca să-și salveze pielea, am primit osânda, ca să văd până la fund realitatea.” (Costenco, 2024, p. 504). Aici Costenco se referă la tatăl său adoptiv, avocatul Theodor Păduraru, dar și la foștii lui prieteni, în special la unchiul său, Pantelimon Halippa, care îi provoacă reacții emoționale puternice, neadecvate momentului, pe care le va conștientiza cu trecerea timpului. Iată, de exemplu, ce spune despre Pantelimon Halipa: „Pantiușa era și el cu carte, dar din pricină că se amestecase în politică, a nimerit prin pușcăriile lui Neculai al II-lea; iar acum, când românii luaseră Basarabia înapoi, ca naționalist, el a participat la Sfatul Țării și făcea politică țărănistă, ajungând la ministeriate” (Costenco, 1994, pp. 231-232). Criticul Eugen Lungu subliniază că „această inversunare în autarhic, această exasperantă opunere pentru cei de dinafară are în subteran un mobil derizoriu de simplu: era o camuflare a complexului provincialului ingenuu în fața regățeanului nu întotdeauna foarte cult, dar ades cu ifose de erou civilizator. Romanța regionalismului (...) nu avea decât un efect refulator, iar retorica autohtonismului exacerbat nu era decât o îmbălsămare subtilă a acestui complex” (Lungu, 2024, p. 140).

Ceea ce observăm în conținutul romanului sunt descrierile pline de ironie ale tuturor personajelor sale începând cu tatăl natural: „un omulean mititel, uscățiv, cu mustăcioara răsucită la vârfuri spre nările nasului... iute, iubitor de băutură”, „un rusnac... care nu știa o boabă moldovenește”, slujbaș, ce „copia pricazuri și ucazuri” (Costenco, 2024, p. 180), dar cu „patima cititului și scrisului”, „ambitios peste puterile sale firești, așa că ambiția lui era ca un coif de titan, sub care s-a văzut un șoarece” (Costenco, 2024, p. 175). Tatăl vitreg are „față ovală de om gras, sătul, cu nas drept, având ceva cu linia nasului grecesc, sprâncene groase... erau depilate cu pințeta și adumbreau doi ochi negri, strălucitori, puțin triști, dar cu o scânteie de viclenie... Bărbia rotundă, aproape voluntară, semnifica înclinațiile posesorului către sexul slab... Impresia de ansamblu era a unui om orgolios,

și ținuta îl arăta că ar fi fudul de-a ajunge departe în împrejurări favorabile!” (Costenco, 2024, p. 374).

Cu o tăietură ironică destul de crasă, Costenco îi descrie pe colegii săi de celulă, unul dintre ei fiind Mihail Curicheru, cu care petrecuse cea mai mare parte din timp ca deținut, chiar din primele zile ale detenției, în pușcăria din Chișinău. Acesta este descris aproape caricatural: „De statură mijlocie, cu picioare de tălpaș ori infanterist cu pulpe vizibil dezvoltate, veșnic alarmat, suspectându-se de tot felul de boale, printre care-și atribuia tuberculoza; fața îi era lungă, cu ochii apropiați ca la macaca africană, ceea ce mă făcea să mă îndoiesc amăgitor de capacitățile lui intelectuale (...) Eu îl priveam amuzat și-mi era vădită toată deșertăciunea vorbelor sale de proză, tot atât de nereușită și fără perspective, ca și acele debitări de femeie de la țară (...) Mișa Curicheru era considerat romancier și era membru al Societății Scriitorilor Basarabeni cu sediul în capitala-minusculei așezări geografice cu denumire temporară de Basarabia, Chișinău. El suferea de orgoliul de mare romancier, de insensibilitatea publicului care nu-l citea și nu-l aprecia nici măcar din auzite” (Costenco, 2024, pp. 117-118). Doza de ironie marcată de spiritul satiricului cu care îl descrie pe colegul lui de celulă și pornirile veleitare am putea crede că au pentru Costenco o valență vindicativă, de autoafirmare, pentru ca mai apoi, în tonuri favorabile să vorbească despre sine însuși: „Costenco era educat la școala românească, însușise la perfecție limba română, ceea ce dovedea că moldoveanul de baștină, prin cultură se poate unifica cu oricare alt om din România, dar posedă cu o știință ce i-ar fi putut-o invidia și un lingvist ori filozof, dialectul moldovenesc, viul grai al satului din Basarabia. Ca orice artist din fire, Costenco iubea să placă și dacă avea un auditoriu interesat, vorbea ușor aducând la viață scenele trecutului, retrase în amintiri. Ca prozator, pe Costenco nimeni nu-l știa, și el, cu încăpățănare, vroia să fie poet. Pe cât reușise? Se vede că încă nu a spart gheața nepăsării populare spre a deveni cerut. De tipărit se tipărea, de numele lui auziseră, dar scrisul lui ermetic, simbolist, deși sincer, nu se da ușor la prima citire” (Costenco, 2024, pp. 173-174).

Odată cu scrierea și publicarea romanului *Povestea Vulturului*, monumentul literaturii sale, al visului său, al idealului său, scopul existenței sale, scriitorului, credem, îi vor fi cunoscute și abilitățile de prozator la care râvnea.

Romanul *Povestea Vulturului* este bine echilibrat: critica adusă regimului bolșevic și viața de carceră alternează cu amintirile calde despre copilărie, adolescență și studiile făcute în școala românească. Tonul ironic cu care-și caracterizează prietenii și colegii de la revista „Viața Basarabiei” alternează cu sentimentul de duioșie pe care îl manifestă față de mama sa. Ne întrebăm însă, alături de cercetătoarea Alina Ciobanu-Tofan, de ce „ironia memorialistului, ca eventual pilon al obiectivității, nu vizează în aceeași măsură și torționarii din universul carceral?” (Ciobanu-Tofan, 2001, p. 196).

Credem, totuși, că autorul era destul de circumspect și avea temeri că perioada „dezghețului” s-ar putea să nu fie de durată și orice relatare s-ar fi putut întoarce împotriva sa, astfel încearcă să se autocenzureze. Și, într-adevăr, la doar trei ani după scrierea romanului, în plin dezgheț hrușciovist, vine suflul glaciilor al plenei

a IX-a Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, din 23 septembrie 1959, la care sunt înfierați o serie de intelectuali din domeniul științei și culturii, în activitatea cărora s-au manifestat tendințe naționaliste, iar publicarea romanului în anul în care a fost scris nu i-ar fi adus slava pe care a avut-o Soljenițin, de exemplu, ci revenirea în detenție, „pentru că e mai ușor a lovi în cel odată lovit”, cum nota Costenco în una dintre scrisorile adresate părinților (Dudinca, 10 iulie 1955).

Povestea Vulturului este o sinteză a biograficului și documentului istoric cu ficțiunea, și reprezintă istoria personală a intelectualului Nicolae Costenco, scriitor și deținut politic, raportată la istoria mare. Această scriere autobiografică constituie o extensiune textuală a vieții autorului, care vine nu doar să explice, dar și să întrească biografia acestuia. Mărturiile despre pușcăria politică în perioada stalinistă, care definesc un destin tragic, vor contribui la reconfigurarea imaginii scriitorului în mentalul colectiv, deprins fie cu un Nicolae Costenco „promotor al autohtonismului, pe punctul de a aluneca în antiromânism” (Eugen Lungu), fie autor al romanului *Severograd*, prin care a servit fără ambiguitate politicii de moment a partidului și realismului socialist. Romanul *Povestea Vulturului* completează calitativ arealul memorialisticii românești a detenției și rămâne a fi o scriere de referință a literaturii române postbelice din spațiul basarabean.

Referințe bibliografice:

1. ARENDT, Hannah. *Originile totalitarismului*. București: Editura Humanitas, 1994, 644 p. ISBN 978-973-50-4328-5.
2. CIOBANU-TOFAN, Alina. *Spiritus loci. Variațiuni pe o temă*. Chișinău: Editura Gunivas, 2001, 208 p. ISBN 9975-9622-4-6.
3. COSTENCO, Nicolai. *Scrieri din GULAG. Versuri, proză, publicistică, corespondență*, îngrijirea textului, notă asupra ediției, tabel cronologic și postfață de Vasile Malanețchi. Chișinău: Editura Arc, 2024, 551 p. ISBN 978-9975-0-0894-5.
4. LEJEUNE, Philippe, *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor. București, Editura Univers, 2000, 413 p. ISBN 973-34-0770-4.
5. LUNGU, Eugen. *Raftul cu himere*. Chișinău: Editura Știința, 2004, 224 p. ISBN 9975-67-426-7.
6. SIMION, Eugen. *Genurile biograficului*. Vol. 1, București: Editura Tracus Arte, 2018, 457 p. ISBN 978-606-664-939-1.
7. ZAMFIR, Mihai. *Cealaltă față a prozei*. București: Editura Cartea Românească, 2006, 309 p. ISBN 973-23-1674-8.

Notă. Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.